

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Vaste Kamercommissie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
t.a.v. De Voorzitter
De heer J.A.W.J. Leerdam
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Groenlo, 19 november 2007

Betreft: Zorgvuldigheid besluitvorming Nedap-stemmachines; beeldvorming en feiten.

Geachte heer Leerdam,

Zeer binnenkort worden het kabinetsstandpunt met betrekking tot de toekomstige inrichting van het verkiezingsproces ingenomen. De Tweede Kamer zal vervolgens hierover worden geïnformeerd.

Naar wij aannemen zal dat kabinetsstandpunt dan in de Tweede Kamer worden behandeld. In de bijlage treft u een notitie aan die bij de behandeling van dit onderwerp van essentieel belang is.

Wij verzoeken u dan ook een afschrift van de notitie aan alle leden van uw Vaste Kamercommissie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties door te leiden.

Hoogachtend,

A.J Westendorp
N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek "Nedap"

Kopie:

Leden van de Vaste Kamercommissie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Mevr. H. de Gier (Griffier)

N.V. Nederlandsche
Apparatenfabriek "Nedap" T +31 (0)544 47 11 11
Parallelweg 2 F +31 (0)544 46 34 75
NL-7141 DC Groenlo E info@nedap.com
P.O. Box 6 Handelsregister 08013836
NL-7140 AA Groenlo

Groenlo, 19 november 2007

Betreft: Zorgvuldigheid besluitvorming Nedap-stemmachines; beeldvorming en feiten.

Geachte mevrouw, geachte heer,

Met grote belangstelling heeft de directie van de N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek 'Nedap' de discussies gevolgd over de toekomstige inrichting van het Nederlandse verkiezingsproces. Als toonaangevend leverancier van elektronische verkiezingssystemen in Nederland en Europa zijn de politieke overwegingen en besluiten immers cruciaal voor de richting van onze research en development en daarmee voor ons bedrijf in de toekomst.

Als private en beursgenoteerde onderneming hebben wij ons de afgelopen maanden terughoudend opgesteld in deze publieke en politieke discussie, ook op momenten dat onjuistheden, halve waarheden, emotionele of irrationele argumenten werden gedebiteerd. Deze terughoudendheid heeft ons moeite gekost. Met bijna 40 jaar kennis en ervaring op het gebied van verkiezingen, verkiezingssystemen en met de internationale erkenning voor onze technologie, hebben we ons in Groenlo meerdere malen moeten verbijten over onkunde, onjuistheid en vooringenomenheid in het publieke discours.

Waar enkele decennia lang, sinds de invoering van de eerste Nedap-stemmachines in Nederlandse gemeenten, de nadruk lag bij de betrouwbaarheid en snelheid van de verkiezingsuitslagen, ligt de nadruk in de huidige discussie op transparantie en controleerbaarheid van het verkiezingsproces.

De actiegroep 'Wij vertrouwen stemcomputers niet' heeft op basis van uitsluitend beeldvorming via de media een vermeend gebrek aan transparantie, controleerbaarheid en dientengevolge de betrouwbaarheid van de Nedap-stemmachine naar buiten gebracht. Dit heeft zij gedaan door stemcomputers en de Nedap-stemmachines op één hoop te vegen.

De naam van deze actiegroep geeft al aan dat men geen onderscheid ziet tussen een stemcomputer en de Nedap-stemmachine.

Drie voorbeelden waardoor een volstrekt verkeerde beeldvorming is ontstaan:

1. Een stemcomputer werkt met generieke PC hardware en niet toegankelijke software van derden (zoals Microsoft Windows). De Nedap-stemmachine is opgezet als integraal onderdeel van het gehele verkiezingsproces met zelfontwikkelde en volledig toegankelijke firmware en specifieke hardware die door geaccrediteerde keuringsinstituten worden gekeurd.
2. Een stemcomputer is door haar aard van buitenaf benaderbaar (beïnvloedbaar); de Nedap-stemmachine niet.
3. In z'n algemeenheid kan worden gesteld dat (stem)computers geassocieerd worden met allerlei eigenschappen en risico's zoals netwerken, virussen en hackers waardoor gemakkelijk grootschalige fraude mogelijk is. Ook hierin wijkt de Nedap-stemmachine fundamenteel af van de stemcomputer.

We kunnen dan ook niet anders dan concluderen dat de commotie over de inzet van Nedap-stemmachines gebaseerd is op beeldvorming in plaats van feiten. Dat Nedap, als de expert op het gebied van verkiezingen niet is gehoord vinden wij onzorgvuldig, onjuist en laakbaar.

Feitelijk is nooit aangetoond dat de Nedap-stemmachine niet volstrekt betrouwbaar zou zijn. Het knoeien met Nedap-stemmachines en/of computers door actiegroepen is uiteraard van een andere orde. Maar, net zoals tegen het knoeien met stembiljetten, hebben we hiertegen in onze rechtstaat wetten.

Mogelijk zal het kabinet in lijn met de aanbevelingen van de Adviescommissie Inrichting Verkiezingsproces, overgaan tot het opstellen van nieuwe specificaties voor de stemprocedure en –apparatuur. Natuurlijk zien wij bij de invoering van een nieuw stemproces ook goede mogelijkheden om – met behoud van de gebruiksvriendelijkheid van het vertrouwde kiezerspaneel van de Nedap-stemmachine – de betreffende gemeenten te behoeden voor nieuwe, deels overbodige uitgaven.

Op onze website is te zien hoe het vertrouwde kiezerspaneel, ontdaan van geheugen en aggregerende firmware, kan worden aangesloten op een gespecificeerde printer, waarna een nog nader te specificeren optische lezer en elektronische teller de uitgebrachte en door de kiezer geverifieerde stemmen telt.

Na publicatie van de specificaties voor de randapparatuur kan Nedap op zeer korte termijn de benodigde apparatuur aanbieden ter keuring aan de daarvoor aangewezen instelling(en). De Nederlandse kiezer profiteert daarmee niet alleen van de unieke kennis van verkiezingen en verkiezingssystemen van onze onderneming, maar ook als belastingbetaler van het hergebruik van het gebruiksvriendelijke, vertrouwde kiezerspaneel.

Echter, los van deze mogelijkheid vinden wij het betreuenswaardig dat extra belastinggeld zal gaan worden gebruikt om het vermeende probleem van transparantie en controleerbaarheid op te lossen. In de afgelopen veertig jaar hebben Nedap-stemmachines bewezen veilig, snel, goed en betrouwbaar te werken. Ze zijn transparant en controleerbaar volgens de huidige Nederlandse regelgeving en de aanbevelingen van de Raad van Europa. Een nog grotere, gedachte transparantie en controleerbaarheid kan ook worden verkregen door middel van zogenaamde parallelle verkiezingen. Hierdoor kan bij burgers het opgebouwde grote vertrouwen bij iedere verkiezing worden bestendigd zonder noemenswaardige extra kosten. In de bijlage treft u een brief aan gericht aan het Ministerie van BZK van 25 juli 2006, waarin wij reeds deze mogelijkheid aanbevelen.

Inmiddels heeft de Staatssecretaris de goedkeuringen voor alle stemmachines laten vervallen. Hoewel we de rechtsgeldigheid van dit besluit hebben voorgelegd aan de Voorzieningenrechter, willen wij op korte termijn met U en Uw Commissie in gesprek komen om vanuit onze, in veertig jaar opgebouwde, expertise een bijdrage te leveren aan het nemen van de juiste beslissing over het al dan niet inzetten van Nedap-stemmachines.

Onze klanten, de gemeenten, en wij zouden het betreuen, ook al is het tijdelijk, dat het 'rode potlood' als summum van betrouwbaarheid, controleerbaarheid en transparantie zou worden beschouwd, terwijl het dat in de praktijk niet is.

In geen van de rapporten van de Commissie Hermans of van de Commissie Korthals Altes kan voor het stemmen met het 'rode potlood' ondersteuning of verantwoording worden gevonden. Het is daarom onbegrijpelijk dat de staatssecretaris haar eerder voorgenomen besluit voor het aanpassen van de huidige 'Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997' heeft verruild voor het besluit om tijdelijk met het 'rode potlood' te stemmen.

Deze week nemen wij telefonisch contact met U op voor een afspraak op korte termijn.

Hoogachtend,

Directie

N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek 'Nedap'

Bijlagen:

Toelichting bij brief betreffende zorgvuldigheid besluitvorming van Nedap-stemmachines; beeldvorming en feiten.

Inleiding

Sinds 40 jaar hebben Nedap-stemmachines centraal gestaan bij verkiezingen in Nederland en zijn in die tijd voortdurend aangepast aan nieuwe eisen en inzichten. Tot op heden heeft niet één onderzoek aangetoond dat de stemmachines van Nedap niet doen wat ze behoren te doen: 100% accuraat tellen en optellen van de uitgebrachte stemmen. Ook de voorzitter van de Adviescommissie Inrichting Verkiezingsproces, de heer Korthals Altes, zegt dit met zoveel woorden op RTL: „Er is geen enkele reden om ze niet te vertrouwen. Maar je kunt het niet zien en niet controleren”.

Het laatste deel van deze uitspraak is feitelijk niet onderbouwd en deels onjuist. Evenals bij papieren verkiezingen kan de kiezer inderdaad niet zien wat er met zijn/haar stem gebeurt, maar de overheid kan het uiteraard wel controleren en wel op diverse manieren.

Toch heeft binnen één jaar een emotionele beeldvorming het van de nuchtere feiten gewonnen en is de Nedap-stemmachine als onbetrouwbaar naar de schroothoop verwezen. Ondanks een negatieve beeldvorming in de berichtgeving laat het Nationaal Kiezersonderzoek van het CBS, gehouden op de dag van de Tweede Kamerverkiezingen op 22 november 2006, zien dat 84% van de Nederlandse bevolking heel veel of zeer veel vertrouwen heeft in de stemmachines.

Hoe zit het nu

- Twee Nedap-stemmachines die door de actiegroep 'Wij vertrouwen stemcomputers niet' zijn mishandeld, werden onder **valse voorwendselen** verkregen van twee Nederlandse gemeenten. Als deze gemeenten aangifte hadden gedaan van 'oplichting, valsheid in geschrifte en schending van bepalingen van de Kieswet' zou normaal gesproken vervolging van de actiegroep zijn gevolgd door Justitie. Gezien de ernst van de delicten kunnen hiervoor vrijheidsstraffen worden geëist. Het geeft te denken dat zelfs partijen in de Tweede Kamer die op 'law and order' hameren een dergelijke werkwijze positief onthalen.
- De roep om terugkeer naar het rode potlood getuigt van een **geromantiseerde werkelijkheid** met een zwaar conservatief gehalte die haaks staat op nieuwe inzichten en ontwikkelingen van de afgelopen eeuw, en de gangbare praktijk om de Nedap-stemmachine daarop aan te passen. De eerste (mechanische) stemmachine, de 'Myers Automatic Booth', werd in 1892 in New York in gebruik genomen. De eerste, eveneens mechanische, Nedap-stemmachine werd in 1969 in gebruik genomen door de gemeente Steenwijk. De enorme machine stond onder toezicht van de toenmalige 'Rijkskeur'.
- Al in 1934 constateert de Amerikaanse onderzoeker Joseph P. Harris, Ph.D. dat met de komst van de stemmachine een aantal **vormen van fraude** is uitgebannen: „The adoption of voting machines makes impracticable many forms of frauds, such as ballot box stuffing (extra stembiljetten toevoegen), the alteration of the ballots (stembiljetten veranderen), the substitution of the ballots (stembiljetten verwisselen), and a false count (verkeerd tellen)”. In het standaardwerk 'Election Administration in the United States' analyseerde Harris overigens 12 vormen van stembusfraude, maar die zijn niet allemaal op de Nederlandse situatie van toepassing en bovendien alleen mogelijk met papieren stembiljetten. (Het uitvoerige onderzoek van Harris is vrij beschikbaar op internet.)

- De stelling dat zonder **openbaarmaking van de 'broncode'** de werking van de elektronische stemmachine niet te controleren is, is ten principale onjuist. Overheden laten de werking van een dergelijke belangrijke machine voortdurend testen door geaccrediteerde instituten die zij daar capabel voor achten. In Nederland is dat TNO in Delft en Kema in Arnhem. Daarnaast zijn de Nedap-stemmachines getest en gecertificeerd door de Physikalisch Technische Bundesanstalt (Berlijn) voor Duitsland en Ierland, Qinetiq (London) voor Ierland, Bureau Veritas (Parijs) voor Frankrijk, Wyle Laboratories (Huntsville, Alabama) en SysTest Labs in (Denver, Colorado) voor de Verenigde Staten.

- Een openbaar gemaakte 'broncode' van de werking van de Nedap-stemmachine, leidt niet tot een grotere duidelijkheid bij een **breed publiek**. Het leidt hooguit tot discussies tussen experts die het, vanwege hun ego, toch nooit met elkaar eens kunnen worden en hun mening publiekelijk ventileren, waardoor de verwarring bij het brede publiek toeneemt. Vergeten wordt dat de Nedap-stemmachine nauw verweven is met het gehele verkiezingsproces dat bol staat van procedures. Procedures waar de experts op hun gebied geen weet van hebben, en derhalve buiten beschouwing laten. Vanuit de procedures, gericht op transparantie, controleerbaarheid, betrouwbaarheid en veiligheid is de Nedap-stemmachine ontwikkeld en continue zodanig aangepast dat de leden van het stembureau er probleemloos mee om kunnen gaan en de kiezer zijn stem met vertrouwen kan uitbrengen. Daarnaast komt bij openbaarmaking van de 'broncode' de kennis binnen bereik van potentiële concurrenten (waartegen de wet op intellectuele eigendom zich verzet) en fraudeurs. Uiteraard is de broncode van de Nedap-stemmachine firmware wel beoordeeld door en in het beheer van de verschillende geaccrediteerde keuringsinstituten.

- Het veel besproken **afluisteren** van het stemgedrag in een stemlokaal, waarmee de schending van het kiesgeheim in het geding zou komen, is bij nader onderzoek alleen bij de oudste nog in omloop zijnde generatie Nedap-stemmachines aangetoond. Deze machines, 247 van de in 8677 die in Nederland worden ingezet, zijn bijna 15 jaar oud. Voor de latere generaties Nedap-stemmachine is een dergelijke inbreuk op de Kieswet van sterk hypothetische aard. Het afluisteren vraagt zeer geavanceerde, deels geclassificeerde, afluister technologie en derhalve zeer grote investeringen. Deze afluisterapparatuur moet bovendien binnen het blikveld van de leden van het stembureau worden opgesteld. Verder is afluisteren bij wet verboden. Waar wordt de grens getrokken tot hoever met beveiliging moet worden gegaan.

- De aantijging dat Nedap met sterk **verouderde hard- en software** werkt is onjuist en doet onze innovatieve medewerkers te kort. Feit is dat juist het toepassen van state-of-the-art technologie grote en ongewenste gevaren met zich brengt. Immers deze technologie moet zich nog bewijzen. Dit is onacceptabel bij verkiezingen. Het afbreukrisico is te groot. Het is juist het vakmanschap en innovatieve vermogen om met bewezen technologieën veilig en betrouwbaar om te gaan. Continue wordt intern besproken welke nieuwe technologieën betrouwbaar zouden kunnen worden toegepast. Men moet bij de beoordeling bedenken dat de Nedap-stemmachine zich zelf blokkeert als hij ook maar iets afwijkends constateert. Dit dient te gebeuren om te vermijden dat er mogelijk stemmen verloren zouden gaan. Verder moet de machine probleemloos werken, ook als hij lang niet gebruikt is. Een dergelijke machine bouwen die ook nog moet voldoen aan allerlei bijkomende eisen, als bijvoorbeeld

valproeven en waterbestendigheid, is een staaltje innovatie dat maar door weinig bedrijven kan worden geëvenaard.

- Overheidscontrole is verder mogelijk door tijdens verkiezingen, steekproefsgewijs **parallele verkiezingen** te organiseren. In opdracht van Nedap heeft de Universiteit van Twente bij de laatste kamerverkiezingen een dergelijk onderzoek gedaan. Daaruit bleek onder meer dat – naast een 100% corresponderende input en output van de stemcomputers - een klein percentage van de kiezers (tussen 1 en 2 %) achteraf niet meer wist waarop men gestemd had of per ongeluk toch een andere knop had ingedrukt, dan wel een vakje rood gemaakt. (De resultaten van dit onderzoek zijn op aanvraag beschikbaar).

Hoe verder

- Omdat tot nu toe uit niets is gebleken dat de Nedap-stemmachines niet zouden voldoen aan alle gestelde eisen, hebben wij de geldigheid van het besluit van de Staatssecretaris om onze goedkeuringen te laten vervallen voorgelegd aan de **Bestuursrechter**.
- Tegelijkertijd hebben onze experts op het gebied van verkiezingssystemen een prototype ontwikkeld op basis van de voorstellen van de Commissie Korthals Altes. Hierbij worden de bestaande en vertrouwde kiezerspanelen van de Nedap-stemmachine opnieuw gebruikt, ontdaan van de aggregerende software en voorzien van een aangepaste printer en optische leesmachine. Op basis van nadere, door de overheid vast te stellen specificaties, kunnen op zeer korte termijn testexemplaren ter beschikking worden gesteld van de certificerende laboratoria. Doorslaggevend voordeel van deze opzet is dat de investeringen door bijna 90 procent van de Nederlandse gemeenten in de Nedap-apparatuur – in ieder geval deels – een **duurzaam karakter** hebben.
- Een demonstratie van deze opzet is te vinden op:
<http://www.election-systems.eu/website/Read.php?PageID=1359>

Voor specifieke details kunt u contact opnemen met de marktgroep Verkiezingssystemen van de N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek 'Nedap':

M. Schippers en S. Kiens

+31 544471371

info@election-systems.eu

Security Systems

Management Info Systems

Election Systems

Electronics, Metal and Plastic

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving
t.a.v. mr. R.G. Mazel
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG

Groenlo, 25 juli 2006

Betreft: Vertrouwen in verkiezingssystemen in Nederland

Geachte heer Mazel,

Naar aanleiding van het oprichten van de groep wilvertrouwenstemcomputersniet.nl en het Wob verzoek van de initiatiefnemer van deze groep, betreffende de gegevens van de Nedap verkiezingssystemen en stemmachines in het algemeen, hebben wij op 20 juli 2006 een bespreking gehad. Het doel van de bespreking was gericht op het uitwisselen van gedachten over de noodzaak en de wijze waarop korte en lange termijn maatregelen geïnventariseerd en genomen zouden moeten worden. Maatregelen die zich richten op het handhaven en indien mogelijk het verbeteren van het intrinsieke en/of het door de kiezers gepercipieerde vertrouwen in verkiezingssystemen.

Ter inleiding is gesteld dat de recente gebeurtenissen zoals de vuurwerkramp in Enschede en de brand in Volendam, ertoe heeft geleid dat de publieke opinie in de vanzelfsprekendheid van het geloof in de betrouwbare overheid sterk is veranderd. Hierdoor wordt het tot nu toe gevoerd beleid m.b.t. elektronische stemsystemen, waarbij een door de overheid aangewezen keuringsinstelling een typekeuring uitvoert in combinatie met periodieke keuringen kritisch beoordeeld.

Een toenemende roep om openheid van gegevens betreffende verkiezingssystemen is het gevolg. De aanvragers van het Wob verzoek claimen het systeem te willen en kunnen beoordelen. Het is echter te verwachten dat er discussie ontstaat over de gekozen oplossingen die het vertrouwen van grote delen van de kiezerspopulatie, die niet over de vereiste kennis beschikt, mogelijk ondergraven.

Zo wordt door het, in het kader van de Wob verzoek, openbaar maken van de bij u aanwezige fragmentarische TNO testrapporten, een incompleet beeld gegeven van het systeem. Deze, al dan niet rechtmatig, bij de overheid nog aanwezige vertrouwelijke TNO testrapporten hebben betrekking op keuringen van aanpassingen van de verschillende type stemsystemen, zonder de basiskeuringen van het typeontwerp. Daarnaast heeft TNO de rapporten nooit voor een breed publiek opgezet, en verondersteld bij de lezer een gedetailleerde inhoudelijke kennis van de Nedap stemsystemen en de geldende wet en regelgeving. Ondanks dat mijns inziens voldoende gronden aanwezig zijn de testrapporten, welke vertrouwelijke test- en fabricagegegevens bevatten, niet openbaar te maken, hebben wij een afschrift mogen ontvangen van een besluit van de overheid het Wob verzoek op dit onderwerp te honoreren. Wij zien ons dan ook genoodzaakt alle testrapporten te publiceren, zodat een beter en meer volledig beeld geschetst wordt.

Specials
N.V. Nederlandsche
Apparatenfabriek "Nedap"
Parallelweg 2 g
NL-7141 DE Groenlo
P.O. Box 105
NL-7140 AC Groenlo

T +31 (0)544 47 13 93
F +31 (0)544 46 27 45
E info-specials@nedap.com
Handelsregister 00013096

www.nedap.com

Publicatie van deze gegevens ondermijnen echter de veiligheid van het huidige verkiezingssysteem. Immers geheimhouding van de technische gegevens vormt op dit moment de belangrijkste waarborg tegen fraude door middel van manipulatie van verkiezingssystemen in Nederland.

Het is in de ontstane situatie daarom niet alleen wenselijk, maar zelfs noodzakelijk geworden, aanvullende maatregelen te nemen de verkiezingssystemen tegen onopgemerkte manipulatie te beschermen en zo het vertrouwen in het gebruik van deze systemen te verantwoorden.

Wij adviseren met klem op korte termijn de volgende maatregelen te nemen:

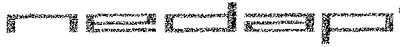
1. Vóór publicatie van enig testrapport dienen alle stemmachines deugdelijk verzegeld te worden. Uitstel van publicatie kan verkregen worden op grond van artikel 10 van de Wob. Wij wijzen hierbij op de analogie met het project kiezen op afstand waarbij uit publicaties bekend is dat de open broncode van de applicatie van Logica CMG voor Internet stemmen voor kiezers in het buitenland om deze reden pas na de verkiezingen werd vrijgegeven.
2. Gemeentes dienen erop gewezen te worden dat indien de verzegeling wordt verbroken de machines niet meer gebruikt kunnen worden voor verkiezingen.
3. Gemeentes dienen erop gewezen te worden dat er een zeer restrictief beleid gevoerd dient te worden wat betreft de afgifte of het uitlenen van machines aan derden.
4. De leden van het stembureau zullen een protocol moeten ondertekenen waaruit blijkt dat zij de verzegeling aan het begin van de verkiezingsdag en na afdruk van de uitslag hebben gecontroleerd en hebben geconstateerd dat deze niet beschadigd is.

Vooruitlopend op een uitnodiging voor een bespreking over maatregelen voor de lange termijn stellen wij voor het volgende in overweging te nemen:

1. Aanpassen van de firmware in de stemmachine zodat meer rapporten kunnen worden afgedrukt, beoordeelt, geparafeerd en opgenomen in het procesverbaal.
Te weten:
 - a. De "open poll statement", waarbij versie en checksums van de firmware, nummer van het stemgeheugen, nummer van het stem geheugen, de configuratie met posities van keuzes en kandidaat namen respectievelijk referenda keuzes worden afgedrukt met de aanduiding dat er met nul keuzes wordt gestart.
 - b. Event log, waar o.a. het aantal keren dat de machine is opgestart of gereset(draaien van de sleutel) wordt gerapporteerd. Deze functie was tot nu toe alleen beschikbaar in de service stand.
 - c. De mogelijkheid om elke uitgebrachte stem in willekeurige volgorde (bewaren van het stemgeheim) af te drukken, teneinde een eventuele hertelling mogelijk te maken.
2. Het onder toezicht van een onafhankelijke getuige opnieuw laden van deze firmware in alle stemmachines en het opnieuw verzegelen van alle machines waarbij e.e.a in een protocol wordt vastgelegd ("Witnessed build" methode) .

Bovenstaande voorstellen richten zich op het vertrouwen dat alle machines van 'authentieke' firmware zijn voorzien. Om daarnaast aan te tonen dat deze firmware ook in alle configuraties juist registreert en de uitslag bepaald stellen wij de volgende alternatieven voor:

1. De "Feltkamp" methode, hierbij wordt 10% van elke in het veld operationele configuratie op de verkiezingsdag uitgewisseld en onder toezicht getest door het ingeven van stemmen in het ritme en aantal zoals dit ook bij de echte verkiezing gebeurt. Deze handelingen worden op video vastgelegd zodat gecontroleerd kan worden dat de registratie en uitslagbepaling juist is.

2. Alle machines worden voorzien van een voor de kiezer zichtbare audit printer. Na elke keuze wordt de auditprint automatisch afgeknipt en in een afgesloten en verzegelde container opgeslagen. Hierdoor blijft het kiesgeheim bewaart en kunnen de stroken auditprint gebruikt worden voor het controleren van de machines in geval van twijfel.
3. Een combinatie van bovenstaande methodes:
 - a. Het voorzien van 10% van de in het veld aanwezige configuraties van een audit printer, waarbij alle systemen van een aansluiting zijn voorzien die of op een dummy printer of op een echte printer is aangesloten.
 - b. Als a., echter inspectie ploegen brengen onder controle van camera's testsets van keuzes in die later op de uitslag in mindering worden gebracht.
 - c. Alleen printers aansluiten op de uit het veld genomen machines welke de keuzes afdrukken in de volgorde waarin zij gemaakt zijn op een continue rol. Hierdoor wordt door middel van deze audit trail de controle op de goede werking van de machine aanmerkelijk vereenvoudigd.

Wij vertrouwen erop met het bovenstaande een positieve bijdrage geleverd te hebben in het behouden en versterken van het (gepercipieerde) vertrouwen van de kiezers in verkiezingssystemen in Nederland en zien uit naar de vorming van de werkgroep waar een en ander in detail kan worden uitgewerkt.

Hoogachtend,

M. Schippers
Nedap Election Systems
N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek

CC:
mr. drs. D. van Driel (Ministerie van BZK)
dhr. J.B.A. van Wijk (Nedap Election Systems)